

การแลกเปลี่ยนผลผลิต ในรูปธรรมชาตระหว่างเศรษฐกิจ ครัวเรือนในเขตอีสานใต้

The Barter Between Households
Economy in Southern Esarn

ชินสัค สุวรรณอัจจริย
Chinasak Suwan-achariya

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้กำหนดความหมายของการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตของเศรษฐกิจครัวเรือนในเขตอีสานใต้ โดยให้รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันใน 4 ระดับ คือ 1. การแลกเปลี่ยนแบบให้ฟรี 2. การแลกเปลี่ยนผลผลิตเป็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่ส่งผ่านเครือข่ายสังคมในรูปของผลผลิต 3. เครดิตผลผลิต(ความเชื่อถือด้านเดียว) เป็นเครดิตที่ให้ในรูปผลผลิตไม่กำหนดระยะเวลา 4. ความน่าเชื่อถือแบบทวินิยม เป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในการส่งผ่านผลผลิตต่อกันและกันในระยะเวลาที่กำหนด

การใช้การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตในปัจจุบันเป็นความสะดวก เพราะทำให้ประหยัดปริมาณเงินตราส่วนใหญ่ของตนเอง ในทางปฏิบัติเศรษฐกิจครัวเรือนทุกครัวเรือนสามารถหลีกเลี่ยงความยากจนได้ เนื่องจากทรัพยากรส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการช่วยเหลือฟรี การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิต เพราะท้องถิ่นตลอดเวลาที่มีคุณลักษณะขยายสาขาของเครือข่ายเครือญาติและเพื่อนบ้านช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การสนับสนุนมิตรภาพต่อกัน

คำสำคัญ: การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิต; เครือข่ายทางสังคม; ความสัมพันธ์ในตลาด; เศรษฐกิจครัวเรือน

๓

- จุดเป็นจุดมาบรรจบกันของเครือข่ายแลกเปลี่ยน
- สัญลักษณ์เครือข่ายการค้าบ้านชาวอีสาน
- สัญลักษณ์เครือข่ายการค้าบ้านชาวอีสานที่เชื่อมโยงกับภาคการแปรรูป

ภาพ : การแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตของพื้นที่
วัฒนธรรมบ้านชาวกบกับพื้นที่เครือข่าย
ปี พ.ศ. 2544-2546

ที่มา : ชินสัค สุวรรณอัจจริย. เศรษฐกิจไม่เป็น
ทางการในลุ่มน้ำชี

Abstract

In this article the definition of barter between households in southern esarn is given, its forms and feature are considered. It is possible to separate four forms of bartering. 1. An exchange of gifts. 2. Simultaneous barter is inter-conditional transfer of property together with the goods. 3. The commodity credit (one-way trust) is the credit given in the form of product for an indefinite period of time. 4. Two-way trust is reciprocal transfer of some product to each other for a definite period of time.

Barter use at the present time is convenient, as allows to save a great quantity of cash. Practically each household escapes abject poverty by virtue of the considerable part of resources arriving in the form of gratuitous material aid and barter, as for the rural community the ramified network of kinship and neighbor's mutual aid, friendly support was always characteristic.

Keywords: Barter; Social network; Market relations; Household economy

บทนำ

ความสัมพันธ์ของเศรษฐกิจระบบตลาดปฏิเสขไม่ได้ว่ามีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจครัวเรือน กล่าวคือ การเผชิญปัญหาการลดระดับชีวิตความเป็นอยู่ ที่มาของหนี้สิน และมีความสามารถในการปกป้องตนเองที่ต่ำ ในขณะที่นโยบายรัฐด้านการสนับสนุนภาคเศรษฐกิจครัวเรือนมีความสามารถที่ต่ำภายใต้เศรษฐกิจของระบบตลาด ส่งผลให้เศรษฐกิจครัวเรือนในหมู่บ้านและหลายหมู่บ้านโดยเฉพาะในเขตอีสานใต้หาวิธีการปกป้องตนเองเพื่อให้มีความสามารถปรับตัวภายใต้ความสัมพันธ์ระบบตลาด วิธีการปรับตัวของเศรษฐกิจครัวเรือนที่นำเอามาใช้ในฐานะเครื่องมืออยู่หลากหลายเพื่อการเอาตัวรอดไม่ใช้เพื่อเป้าหมายต่อการแสวงหากำไรอันสูงสุด แต่เป็นการเลือกกิจกรรมในการดำเนินชีวิตที่มีความเสี่ยงที่ต่ำและการสนับสนุนการช่วยเหลือกันและกัน วิธีการอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจครัวเรือนที่ได้นำเอามาใช้ คือ รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตเพื่อประกันการขาดแคลนทรัพยากรประจำวัน

นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความหมายการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้า คือ การที่ชุมชนคิดค้นระบบหรือสื่อกลางเพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างกัน

โดยระบบการแลกเปลี่ยน ชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่จะสกัดกั้นผลกระทบจากภายนอกที่อาจจะมีต่อชุมชนและยังส่งคืนอำนาจการควบคุมชีวิตตนเองให้กับชุมชน และมีส่วนช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในชุมชน ก่อให้เกิดการผลิตที่หลากหลาย เพราะชุมชนได้เรียนรู้ความต้องการและความสามารถในการผลิตของตน ความขัดแย้งในชุมชนมีแนวโน้มลดลงและมีความร่วมมือกันมากขึ้น สามารถออมเงินบาทได้มากขึ้น (อภิชัย พันธเสน และปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ, 2547 : 1-2) โดยระบบแลกเปลี่ยนชุมชนมี 2 รูปแบบ คือ ระบบแลกเปลี่ยนในชุมชน และระบบแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ระบบแลกเปลี่ยนในชุมชน ประกอบไปด้วยระบบแลกเปลี่ยนสินค้ากับบริการโดยตรง และระบบที่ใช้สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน พร้อมทั้งให้ความคิดเห็นแนะนำเพิ่มเติมว่าระบบดังกล่าว สามารถทำการแลกเปลี่ยนกันโดยตรงและเกิดขึ้นได้ง่ายมาก เนื่องจากต้นทุนการบริหารจัดการต่ำ ระบบไม่ซับซ้อน และเป็นวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเดิมของชุมชน แต่ทั้งนี้ระบบแลกเปลี่ยนก็มีข้อจำกัดในตัวเอง หากความต้องการของชาวบ้าน ณ เวลานั้นไม่ตรงกัน หรือมูลค่าสินค้าต่างกัน การแลกเปลี่ยนก็จะไม่เกิด หรือชาวบ้านขาดความไวใจและเอื้อเฟื้อ การแลกเปลี่ยนก็จะไม่เกิดเช่นเดียวกัน (อภิชัย พันธเสน และปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ, 2547 : 26-27)

การนิยามความหมายการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าในปัจจุบันชี้ให้เห็นว่า บทบาทด้านความสัมพันธ์ทางสังคมมีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยนผลผลิตและสอดคล้องกับรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ อย่างไรก็ตาม หลักการปฏิบัติทั่วไปให้ความหมายการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าว่า ทุกคนมีความต้องการได้รับประโยชน์มากกว่าและมีความต้องการให้ที่น้อยกว่า (New Webster's Dictionary of the English Language, 1989 : 126-127.) ดังนั้น บ่อยครั้งมีความสัมพันธ์กับการหลอกลวงโดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในยุคกลาง (Etipinas, 1998: 41.) หากต้องการคำนิยามที่ดีกว่านี้ สามารถพิจารณาจากข้อเสนอของล๊อคค์ว่า หมายถึง การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันและกันที่ปราศจากการใช้เงิน (Locke J, 1696: 66) ทำให้เกิดคำถามว่า การแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตระหว่างเศรษฐกิจครัวเรือนเกิดขึ้นได้ในเงื่อนไขใดและในการนำเอามาใช้นั้น

วิธีการอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับความสัมพันธ์ในเศรษฐกิจระบบตลาดในปัจจุบัน ผู้เขียนได้ดำเนินการวิจัยค้นคว้าในหมู่บ้านบริเวณลุ่มแม่น้ำชี (ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ) และบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ของเขตอีสานใต้

1. การกำหนดรูปแบบความหมายของการแลกเปลี่ยน

แนวปฏิบัติต่อการให้ความหมายรูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันและกันของเศรษฐกิจครัวเรือนในเขตอีสานใต้สามารถแบ่งได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 การแลกเปลี่ยนแบบให้ฟรี คือ การส่งผ่านกรรมสิทธิ์ในรูปสิ่งของ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับการคาดหวังว่าจะได้สิ่งนั้นกลับคืนมา ซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมเนียมปฏิบัติที่พึงพากันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังไม่ได้ใช้เงินเป็นสื่อกลางที่สำคัญในการแลกเปลี่ยน ดังคำกล่าวที่ว่า “ข้าวนี้ก็ขอกันได้ แลกกันได้ มีอะไรก็แลกเปลี่ยนกันได้ สมัยก่อนแลกกันภายในภายนอกก็ได้ บ้านอื่นไม่มีก็มาแลกกันได้ บ้านที่บริเวณใกล้ๆ เคียงกันนี้แหละ ก็มีบ้านห้วยชะยุ้ง หนองหวาย หนองโองใกล้ๆ เคียงกันนี้แหละมาแลก มาแลกกับชาวบ้าน เขาก็หาอาหารมาแลก หาปลามาแลก มีอะไรเราก็ช่วยเขาเฉยๆ เพราะว่าเห็นใจซึ่งกันและกันนะ เพราะว่ามาหากก็ต้องให้ ก็ไม่ค่อยบอຍเท่าไร” ช่วงปีหนึ่งอาจจะมาแลกสั้ห้าครั้งหลังการเก็บเกี่ยว” (ชินสัค สุวรรณอัจฉริย และนิรันดร์ รัตนสุภา, 2549 : 249) ในอดีตข้าวไม่สามารถจำหน่ายได้เพราะไม่มีผู้ซื้อ ข้าวจึงมีสภาพเป็นอาหารตามธรรมชาติที่ต้องบริโภคตามเวลา เพราะการแลกเปลี่ยนไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของเศรษฐกิจ แต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคมและการให้การยอมรับว่า การแลกเปลี่ยนไม่ได้เกิดขึ้นทุกปี แต่เกิดขึ้นเฉพาะภาวะที่เดือดร้อนในพื้นที่จากธรรมชาติและในยุคนสมัยที่ผลผลิตแรงงานยังไม่กลายเป็นสินค้า ข้าวได้ถูกยอมรับว่าเป็นอาหารที่สามารถลดความหิวโหยสำหรับ “บ้านโคก” ซึ่งได้ยึดถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติร่วมกัน และยังมี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไปถึงกลุ่มนอกชาติพันธุ์ว่า “มีเจ๊กมันกะมาอยู่ชั้นแหลว มันกะมาหาแลกเข้าแลกหยั่งเฮาอยู่ เขาเอาปลาทุมาแลกเข้า พวกเจ๊กแลกเปลี่ยน เขากะมาจากห้วยชะยุ้งหมั้นติมาแลกเข้าเฮาไป กะเอาให้เขาตามสมควร ปลาทุแข่งหนึ่ง กะบ่เป็นถึงดอกเป็นกะตำน้อยกะตำเล็ก เขากะสิมีปลาทุตัว เขามีอันได้เขากะสิเอาแลกเฮานันหน้า คนหนึ่งมีข้าวคนหนึ่งมีปลาทุ เฮามีเข้าเขามีปลาทุมาแลกเปลี่ยน

กัน คือเขาไม่ได้ทำนาพวกกิน” (ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 250)

แม้ว่ารูปแบบดังกล่าวสอดคล้องกับแบบจำลองด้านคณิตศาสตร์ในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ “ฉันให้คุณ คุณให้ฉัน” แต่การแลกเปลี่ยนในอดีตก่อนที่ความสัมพันธ์เชิงตลาดจะพัฒนาไปอย่างกว้างนั้นมิได้กำหนดสัดส่วนความเท่าเทียมกันในการแลกเปลี่ยนจากมูลค่าผลผลิตเป็นตัวตั้งระหว่างครัวเรือน การกำหนดการแลกเปลี่ยนนั้นมียู่ 2 รูปแบบที่นำมาใช้โดยขึ้นอยู่กับปัญหาและความสัมพันธ์ที่มีต่อกันอย่างเช่น “เอาเกลือมา 10 หมื่นดูจากตาซึ่งเป็นตัววัดตามการตีราคากัน เขาก็จะตีราคาด้วย เหมือนกับที่เราขายในตลาดแต่เราไม่ได้สตางค์ เหมือนขายของในตลาด เขามีความพอใจจึงทำการแลกเปลี่ยนกัน เหมือนกันคนไหนที่เดือดร้อนมากก็ให้ไป เกลือจะดูจากน้ำหนักที่เอามาเดือนเมษาเดือนพฤษภาหลังจากนั้นไม่มา ข้าวเขาก็เอามา มาจากตระการเหมือนกันมีทั้งข้าวและเกลือมีหลายๆ ที่นั้น” (ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 320) เป็นรูปแบบหนึ่งที่กำหนดตลาดของตนเองในพื้นที่ คือการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่กำหนดมูลค่าการแลกเปลี่ยนที่พอใจกันทั้ง 2 ฝ่ายและเป็นการเข้าร่วมอย่างสมัครใจโดยมีเงื่อนไขที่กำหนดว่า มีทรัพยากรที่พึงประสงค์ทั้ง 2 ฝ่ายแม้ว่าจะเกิดขึ้นตามฤดูกาลและขาดความคล่องตัว เพราะต้องใช้ระยะเวลาในการติดต่อ แต่สามารถสร้างหลักประกันขั้นต่ำให้เศรษฐกิจครัวเรือนได้ทั้ง 2 ฝ่าย

1.2 การแลกเปลี่ยนผลผลิตเป็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่ส่งผ่านเครือข่ายสังคมในรูปของผลผลิต

เศรษฐกิจครัวเรือนบ่อยครั้งได้เผชิญกับพลังธรรมชาติที่ไม่แน่นอนและไม่สามารถควบคุมได้ สร้างอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวนา เช่น บริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลาง (บ้านขวาว อ.เสลภูมิ จ.ร้อยเอ็ด และบ้านคอนกลอย อ.เมือง จ.ยโสธร) บริเวณลุ่มน้ำมูลตอนล่าง (บ้านด่าน อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี) ได้ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ตนเองจำเป็น ซึ่งได้ปรับตนเองให้เข้ากับสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป คือ เกิดช่องทางของการบรรลุในการได้มาของผลผลิตหรือการบริการที่ราคาต่ำกว่าในระบบตลาด โดยช่องทางนี้เน้นไปที่การให้คุณค่ามากกว่ามูลค่า

โดยเลือกใช้การหาทรัพยากรที่ขาดแคลนในตลาดของคนในพื้นที่ เพื่อตอบสนองต่อการเอาตัวรอด เมื่อเกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วมในปี พ.ศ. 2544 -2548 ได้ใช้ความสัมพันธ์แบบการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าโดยเลือกเส้นทางในการแลกข้าวตามพื้นที่ ซึ่งเป็นตลาดของตนเองว่า “ไปหาข้าว บ้านน้ำท่วม บ่ได้เกี่ยวข้าวเลย จักตัน เขาตอบว่าตาเหลือโตน ปีนี่ไปหาข้าว 5-6 ครั้ง ไปครั้งแรกกับแม่ใหญ่หนู (พี่สาว) ไปทางอาจสามารถไปเยี่ยมพ่อเสี้ยว (เสี้ยวของพ่อ) ได้มา 10 กระสอบ เอาผ้าแพร บักหอย ผ้าแพรตัวเองไปแลกข้าว ปลาแดก ปลาเอียบ ไปกัน 3 คน แม่ใหญ่หนู (ผู้ให้สัมภาษณ์) แม่ใหญ่สอน (พี่สาว) แม่ใหญ่หนู ลุงในลูกเขย แม่ใหญ่หนู เป็นคนขับรถ พ่อเสี้ยวก็ให้ข้าวมา ไปแลกทางภูไทแลกบ่อย” หากครัวเรือนยังมีเครือข่ายสังคมอยู่จะใช้วิธีการแบบเก่า “ไปบ้านภูไท อำเภอมะยงดี ไปกับพ่อวัน (มีเมียเป็นคนบ้านนั้น) แม่บัว นามบุญลือ เป็นญาติกัน แม่สังกา แม่ทองสี เป็นเสี้ยวกัน ไปกัน 5 คน เอาผ้าแพร แดงกวา หอย ปลา แดงกวาซื้อที่เสลภูมิ ถุงละ 5-8 ลูก ไปแลกกันอย่างนี้ทั้งหมดบ้าน ไปแลกเอาข้าวให้เท่ากับหมาข้าว 1 ครั้ง (2-3 กิโลกรัม) แลกข้าวกับผ้าแพรอีโป้ (ผ้าขาวม้า) 2 ผืน ข้าว (เปลือก) 3 กระต๋า (ประมาณ 15 กิโลกรัม) ตอนเรียกคนมาแลกข้าว “มาเด้อสุมาเบ็งพี่น้องพื้นมาหาข้าว” ก็มาดูครั้งละ 4-5 คน พื้นก็ถามว่า “นำท่วมหลายบ่อหลาย” ท่วมได้ 4 เดือน ตอนไปกับแม่ใหญ่หนู แม่ใหญ่สอนได้ 8 กระสอบ แม่ใหญ่ได้ 6 กระสอบ แม่หนูได้ 10 กระสอบ ที่ได้มากกว่าเพราะของฝากมาก เอาหอยแลกข้าวแล้วแต่เขาให้ข้าวมากหรือน้อย หอย 2-3 ถ้วย ต่อข้าว 1 กระต๋า ในปีหนึ่ง ต้องได้ 30-40 กระสอบ จึงจะพอกิน ได้ 6 กระสอบ” (ชินส์คค สุวรรณอัจฉริย, 2546 : 264-265)

จะเห็นได้ว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นมาจากทุนทางสังคม แม้ว่าทุกคนไม่ได้คำนวณในมูลค่าการแลกเปลี่ยนในกิจกรรมของการแลกเปลี่ยนในแต่ละครั้ง แต่การเข้าร่วมในกระบวนการแลกเปลี่ยนได้มีความทรงจำที่ดีว่าเป็นหนี้ใครบ้างในทางจิตใจและให้ความหมายในสิทธิของตนเองที่ทำไมใช่ของฟรี ดังนั้นการแลกเปลี่ยนไม่ได้หมายถึง การแลกเปลี่ยนครั้งเดียว แต่เป็นการแลกเปลี่ยนที่มีจิตใจที่ผูกพันกันว่า “วันนี้คุณให้ใครนั้นคุณคิดว่าเป็นเรื่องส่วนตัวของคุณแต่

พรุ่งนี้นั้นเพื่อนบ้านมาหาคุณและนำส่วนอื่น (การบริการ ข้อมูล อาหาร และอื่นๆ) มาแบ่งปันกับคุณ” การใช้ความสัมพันธ์ของเงินตราจะลดลงอย่างเห็นได้ชัดในพื้นที่ การผลิตแบบยังชีพที่พึ่งพาธรรมชาติเพราะขาดแคลนเงิน (เงินมีราคาแพง) แต่หัน มาใช้รูปแบบวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนที่เคยนำมาใช้ในการแบ่งปันพึ่งพาแทน ถือว่าเป็นปัจจัยทางพลังยุทธศาสตร์ในการประกันการอยู่รอดบนความสัมพันธ์ของ ระบบตลาด

อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างครัวเรือนเป็นวิธีการ อย่างหนึ่งที่นำมาใช้กับ “เครือข่ายแบบเอาตัวรอด” แต่ทั้งนี้ก็ยังขึ้นอยู่กับระยะทาง ในการติดต่อกันด้วย อย่างชาวญะกูรีในพื้นที่บ้านนางายงลัก ได้แลกเปลี่ยนกับ กลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองที่ศรีสะเกษโดยเอาหน่อไม้ไปแลกกับข้าว ซึ่งการแลกเปลี่ยน คิดเป็นระยะทางประมาณ 300 กิโลเมตร ที่เป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งในการแลกเปลี่ยน ผลผลิตต่อกัน ในปัจจุบันให้ความหมายไปในทิศทางของ “ทรัพยากรทางศีลธรรม” มากกว่า ทรัพยากรด้านเศรษฐกิจ เป้าหมายของการใช้เครือข่ายแบบนี้เป็นการรักษา ระดับช่องทางความสัมพันธ์ของพี่น้องตนเองต่างพื้นที่ ข้อจำกัดอีกข้อหนึ่ง คือ หากพื้นที่ของเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ประสบปัญหาภัยแล้งหรือการประเมินทรัพยากร ไปในด้านลบก็อาจจะทำให้การใช้ช่องทางตลอดเวลาเมื่ออุปสรรคเกิดขึ้นได้

1.3 เครดิตผลผลิต (ความเชื่อถือด้านเดียว) เป็นเครดิตที่ให้ในรูป ผลผลิตต่ออีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่ได้คาดหวังว่าจะได้รับกลับคืนทันที ซึ่งเป็นความผูกพัน ต่อเครือข่ายที่จะให้เครดิตในอนาคตแก่อีกฝ่ายหนึ่งที่เคยได้รับการช่วยเหลือ ด้านผลผลิตจากบรรพบุรุษ

การตีความหมายในการอธิบายรูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตมีความ เชื่อมโยงกับรากเหง้าทางประเพณีของพื้นที่ในเขตอีสานใต้ กล่าวคือ ธรรมชาติ ของเศรษฐกิจครัวเรือนจะมีเสี้ยวไว้ทุกครอบครัว เสี้ยวมีฐานะเป็นทรัพยากรสำรอง ของครอบครัว เกิดขึ้นมาจากพ่อแม่หรือสร้างขึ้นมาเองหรือระบบธรรมชาติเรียกร้อง ต้องใช้เครือข่ายเสี้ยวเพื่อประกันตนเองในภาวะของความล่อแหลมในชีวิต ซึ่งกล่าว อีกอย่างหนึ่งว่า เป็นทุนทางสังคมของเศรษฐกิจครัวเรือนของคนที่อยู่ในพื้นที่ มีเป้าหมายเพื่อการเอาตัวรอด

การใช้ความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตโดยลำพังไม่สามารถทำได้สะดวกหากขาดเสี้ยว “มีเสี้ยวสีไปหาของกะจ่ายถ้าบมีเสี้ยวไปหาของกะลำบาก หย่างหน้าแหล่งหน้าดำกะบได้ ต้องคิดหลาย มีเสี้ยวดีที่สุด แม่มมีเสี้ยวอยู่หลาย ยามอืดข้าวกะเอาผัก เอาบักแตง บักถั่วไปหาข้าวนำเขา กะพอได้อยู่รอดไป” “ความสามารถของเสี้ยว เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ส่งผ่านทรัพยากร ข้าวสาร ช่องทางระดมทรัพยากรและอาชีพแก่กัน ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาทรัพยากรมาใช้ “ยามบมีกินมืออยากกะไปหาเสี้ยวว่าเขาคือลำบากแท้เฮ็ดแจ้งโตหมอ เขากะบอกให้เอาปลาต้มปลาแดกมามือนั้นมือนี่ ข้าวในเล้าเขามืออยากได้ปลากินอยู่ แต่ก่อนฝากข้าวกันนำคนไปตลาด นำคนไปหากันทุกมือนี่โทรเอาโลดงายกว่าแต่เก่า” (ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย, 2546 : 358-359) อย่างไรก็ตาม การใช้เครือข่ายเสี้ยวเกี่ยวกับการเคยเป็นผู้ให้ (เครดิต) ผลผลิต และส่งผ่านสิทธิดังกล่าวต่อบุคคลๆ อื่นๆ ตามมาในฐานะสมาชิกของเครือข่ายเสี้ยวอย่างเช่น การให้การช่วยเหลือของเสี้ยวของตนเองว่า “ครั้งแรกไปกับแม่ใหญ่หนู แม่ใหญ่หนูมาเอ็น้ว” “มาไปแลกข้าวกันเถาะ ไปยามพ่อเสี้ยว อ.อาจสามารถ บ้านพ่อเสี้ยวตายแล้ว เหลือแต่ลูกเต้าเพิ่นก็เลยพาไปทั่วบ้าน ได้ข้าวมา 6 กระสอบ เสี้ยวของพ่อ ตอนนั้นแม่ (ผู้ให้สัมภาระ) ยังน้อยเพิ่นก็มายาม หาบกบหามเขียดมาแลกข้าว บ้านเรา” (ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย, 2546 : 198)

จากตรงนี้จะเห็นได้ว่า หากมีความชอบพอกันและที่สำคัญสามารถส่งผ่านเป็นมรดกทางสายเลือดได้หากกฎและกติกายังใช้อยู่ คือ เครดิตผลผลิตซึ่งเกิดขึ้นมาจากพ่อแม่หรือสร้างขึ้นมาเอง หรือระบบธรรมชาติเรียกร้อง ต้องใช้เครือข่ายเสี้ยวเพื่อประกันตนเองในภาวะของความล่อแหลมในชีวิตโดยเป็นเสมือนสิทธิในกรรมสิทธิ์ของทุนทางสังคมที่บรรพบุรุษสร้างไว้และเก็บเอาไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน แม้ว่าในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลิตจะมีฐานะใกล้เคียงกับการกระจายทรัพยากรใหม่ในรูปแบบการตกลงของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรผ่านพฤติกรรมของผู้ให้และผู้รับ (ฝาแฝดของครอบครัว หุ่นส่วนในกิจกรรม) ความผูกพันของเครือข่ายทางสังคมมีความแตกต่างจากการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ฐานของการกำหนดราคา เห็นได้อย่างชัดเจนเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนอกระบบตลาดที่ไม่ได้เน้นผลประโยชน์ส่วนตัว ข้อจำกัดของทรัพยากรและพฤติกรรมที่มีเหตุผลอยู่นอกเหนือความได้เปรียบความคุ้มค่าของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในกฎของตลาด เพราะหมายถึงการเอาทรัพยากร

ไปก่อน เพื่อให้หุ้นส่วนในกิจกรรมหรือครอบครัวของเสีย สามารถสนับสนุนการผลิตของตนเองในช่วงของการก่อนลงนาและมีผลผลิตในช่วงข้าวขึ้นแล้ว

ดังนั้น หากสามารถรักษาการสนับสนุนเครดิตในรูปผลผลิตได้อย่างต่อเนื่องไม่ว่าอยู่ในรูปของการให้เครดิตไปล่วงหน้าหรือเป็นตัวกลางจัดหาที่สามารถทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตด้วยกันได้ จากตรงนี้แสดงให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิต คือ การระดมทรัพยากรภายในสมาชิกสังคมของตนเองที่เน้นค่านิยมการกระจายทรัพยากรระหว่างกันอันเป็นผลมาจากเครดิตผลผลิตที่เคยส่งมาให้และการให้เครดิตเป็นเสมือนการกำกับการลงทุนอย่างต่อเนื่องในการสนับสนุนเครือข่าย (Ilyin V., 2007)

1.4. ความน่าเชื่อถือแบบทวินิยม¹ เป็นความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในการส่งผ่านผลผลิตต่อกันและกันในระยะเวลาที่กำหนด

การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตเป็นพฤติกรรมเศรษฐกิจในเงื่อนไขนอกความสัมพันธ์ในระบบตลาด โดยมีการเคลื่อนย้ายทรัพยากรระหว่างพื้นที่ตามฤดูกาลแลกเปลี่ยน เป็นการปรับตัว เพื่อเอาตัวรอดร่วมกันซึ่งเกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างพื้นที่ เช่น บ้านโคกและบ้านริมน้ำ ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันเสมอว่า ปีไหนน้ำมากปีนั้นบ้านโคกจะได้ข้าว ปีไหนน้ำน้อยปีนั้นบ้านริมน้ำจะได้ข้าว “ปีใดน้ำหลายบ้านเขาบ่ได้ข้าว ปีใดแล้งบ้านโคกจะเจ้าจะบ่ได้ข้าว” ความแตกต่างทำให้ชาวบ้าน เห็นถึงเส้นทางของความมั่นคงในชีวิตที่มีโอกาสรอด ถ้ามีความสามารถในการเชื่อมโยงตามเครือข่ายระหว่างท้องถิ่น ซึ่งการคงอยู่ของเครือข่ายของครอบครัวมาจากระบบเครดิตหมุนเวียนขึ้นจากวงจรของธรรมชาติที่ให้ความจริงในบางเรื่อง แม้ว่าจะคาดเดาสภาพธรรมชาติในพื้นที่ตนไม่ได้ แต่แน่นอนว่าธรรมชาติของบ้านริมน้ำไม่เหมือนกับบ้านโคก คือ ช่วงฤดูฝนบ้านริมน้ำจะเกิดน้ำท่วม ในขณะที่ช่วงหน้าแล้งบ้านโคกต้องการอาหารอย่างปลาแตกจากบ้านริมน้ำเพื่อเป็นอาหารในการเริ่มต้นฤดูกาลปลูกข้าว ความแตกต่างได้พัฒนาไปเป็นความสัมพันธ์ครั้งแล้วครั้งเล่า จนมีรูปธรรมของการเคลื่อนที่ของทรัพยากรระหว่างพื้นที่ตามกฎหมายเกณฑ์เวลา ที่อยู่ในแนวความคิดว่า “มีกินคือกันสิน้อยสิทธิหลายขึ้นอยู่กับเวลาว่า

¹ ความน่าเชื่อถือแบบทวินิยม คือ ความเข้าใจในชนิดของการแลกเปลี่ยนในสิทธิกรรมสิทธิ์ด้านผลผลิตหรือการบริการภายใต้ความเชื่อถือร่วมกันทั้งสองฝ่าย ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน โดยไม่ขึ้นกับว่าได้จ่ายเงินหรือสินค้าแล้วหรือไม่ ซึ่งเมื่อถึงเวลาที่จะส่งผ่านกรรมสิทธิ์ในรูปของผลผลิตหรือการบริการให้กลับคืนมา

อยู่ใต้อันไม้ได้มีว่าลิมีปลายามฝนแต่มีข้าวยามแล้ง มีน้ำกันเบียดอยู่แต่บ้านน้ำกะบ่อืด
ปลาบ้านนาบ่อืดข้าวขึ้นดอก กะเลยต้องปันกันไปน้า แต่ลืหลายลีน้อยกะเว้าได้อยู่”
(ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย, 2546:276)

ตารางที่ 1 การแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างพื้นที่บ้านโคกและบ้านริมหน้า (บ้านดอนกลอย) ปี พ.ศ. 2544-2546

ชื่อหมู่บ้าน บนพื้นที่โคก (บ้านโคก)	ก่อนหลงนา (เมษายน-มิถุนายน) บ้านโคกได้รับจากบ้านริมหน้า	บ้านดอนกลอย (บ้านริมหน้า)	ข้าวขึ้นแล้ว (พฤศจิกายน-มกราคม) บ้านโคกให้บ้านริมหน้า
ทรายมูล	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้) ไม้กวาด
โคกยาว	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้) ไม้กวาด
เหล้าเมย	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้) ไม้กวาด
หนองเป่า	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้) ไม้กวาด
ดอนกะยอม	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้) ไม้กวาด
เหมียต	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว
ผือ	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว
บอน	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้)
พลับ	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว กระบอง(ใต้)
ขึ้นโตใหญ่	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ส้มผัก ข้าว กระบอง(ใต้)
หนองอืดม	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว กระบอง(ใต้)
บ้านคำเตย	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ใต้, ข้าว
ผักหวาน	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว
กวยน้อย	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	พริก
หัวเช่า	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ผักดอกหลีบ
โนนทราย	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ผักดอกหลีบ
โพธิ์ชัน	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	พริก
โพธิ์ตาก	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	พริก
กุดเขือ	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	พริก
ค้อ	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ผักดอกหลีบ
กุดเขียดตอน	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว มีทางนกยูง เขากวาง หมากแห้ง ยาสมุนไพรร
หัวนา	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ข้าว มีทางนกยูง เขากวาง หมากแห้ง ยาสมุนไพรร
ดอนขวาง	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	มะไฟ บักแ้ว
ดอนยาง	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	มะไฟ บักแ้ว
เพ็ก	ปลาส้ม ปลาแดก ผักบ่อ บักหอย	บ้านดอนกลอย	ผักดอกหลีบ

ที่มา: (ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย, 2546 : 276-278)

จากตารางได้ให้ความหมายพื้นที่เป้าหมายของบ้านดอนกลอยซึ่งเป็นบ้านริมน้ำในฐานะผู้สนับสนุนการแลกเปลี่ยนผลผลิตจากธรรมชาติของพื้นที่แก้มหมู่บ้านต่างๆ บนพื้นที่โคก (บ้านโคก) ดังนั้น ในช่วงก่อนการเพาะปลูกหรือก่อนลงนา พื้นที่บ้านโคกจะเร่งใช้เครือข่ายของตนเองในการขอเครดิตล่วงหน้าจากบ้านริมน้ำในผลผลิต 4 ตัวหลัก (ปลาสาม ปลาแตก ผักบ่อ บักหอย) ในขณะที่บ้านโคกเมื่อถึงช่วงเวลาหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตอาจเดินทางไปบ้านดอนกลอยหรือบ้านดอนกลอยเดินทางไปพื้นที่เครือข่ายของตนเองซึ่งการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตระหว่างเศรษฐกิจครัวเรือนเกิดขึ้นมาได้บนพื้นฐานของการติดตามและสอดส่องเครดิตระหว่างกันเพื่อสนับสนุนสิทธิและหน้าที่ของการส่งผ่านกรรมสิทธิ์ในรูปเครดิตในปีต่อไป (ความเชื่อใจทั้ง 2 ฝ่าย) หากสามารถรักษาระยะการติดตามกฎและกติการะหว่างครัวเรือนไว้ได้ เมื่อนั้นก็สามารถยืนยันได้ว่า การแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกันจะดำเนินต่อไปได้ แต่หากมีพฤติกรรมที่ฉวยโอกาสของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนในรูปเครดิตก็อาจยุติลง เพราะไม่สอดส่องกฎและการควบคุมการติดตามพฤติกรรมของหุ้นส่วน จึงเห็นได้ว่าอาณาบริเวณของเครือข่ายบ้านดอนกลอยพัฒนาไปแบบแนวกว้าง

2. การลดขนาดการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิต

การลดบทบาทและขนาดของการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตและวิธีการปรับการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตในรูปธรรมชาติมาใช้ในการปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับเหตุผลดังนี้

2.1 การเข้ามาของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบตลาดโดยกลุ่มชาติพันธุ์จีน ญวนและนายฮ้อย

การอพยพเข้ามาในพื้นที่อีสานใต้บริเวณแม่น้ำชีและแม่น้ำมูลของกลุ่มชาติพันธุ์จีนและญวนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันในรูปธรรมชาติอย่างบริเวณลุ่มน้ำชีเมื่อปี พ.ศ. 2485 โดย “เจ๊กสอน” เป็นคนจีนจากยโสธรมาตั้งบ้านพัก เพื่อลากอวนจับปลาไปขายโดยจ้างชาวบ้านเป็นคนลากแล้วแบ่งปลาให้ เจ๊กสอนเป็นเจ้าของเครื่องมือในการผลิตแล้วใช้กรรมวิธีเดิม คือ การขอแรง แต่มีจุดหมายใหม่ คือ “ไม่ใช่เพื่อการกินแต่เพื่อการขาย” เป็นหลักนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ต่อท้องถิ่นลุ่มน้ำชีครั้งใหญ่ของคนบ้านดอนกลอย

คือ การผลิตเพื่อการค้า ชาวบ้านจึงเริ่มซื้ออวนตาถี่จากในเมืองมาลากบังโดยมีการแข่งขันกับหมู่บ้านใกล้เคียง จนถึงปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านเริ่มสังเกตเห็นว่าปลาหายไ้ไป จนไม่มีความคุ้มค่าในการล่าเพื่อค้าขาย ทำให้คนบ้านอื่นไม่ค่อยมาลากอวนอีกและเลือกที่จะส่งแรงงานออกนอกพื้นที่มากกว่า (ชินสัคค สุวรรณัจฉกริย, 2546 : 151-152) กลุ่มชาติพันธุ์ญวนในพื้นที่ริมมูลต้องสร้างเศรษฐกิจของชาติพันธุ์เพื่อประกันให้สามารถปรับตัวเองในสภาพแวดล้อมใหม่ เพราะระบบราชการสร้างเงื่อนไขในการจัดวางทรัพยากรที่ไม่คล่องตัวแก่กลุ่มชาติพันธุ์ญวน จึงทำให้เกิดธุรกิจเฉพาะกลุ่มเนื่องจากใช้ภาษาและประเพณีเดียวกัน สามารถระดมทรัพยากรภายในกลุ่มของตนเองได้ง่าย ทำให้มีความคล่องตัวในการปรับตัว ซึ่งตามธรรมชาตินั้นกลุ่มชาติพันธุ์ญวนรู้ปัญหาที่ดีกว่าคนในพื้นที่ว่า หากสามารถเชื่อมโยงพื้นที่รอบข้าง ตั้งแต่อำเภวารินทร์ชำราบถึงโขงเจียมในการป้อนปลาเข้าสู่ตลาด (ขอให้มีทักษะและเครื่องมือการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากกว่า) เมื่อนั้นก็สามารถครอบครองทรัพยากรในกลุ่มน้ำมูลได้และตอบสนองต่อความต้องการของตลาดได้

การพัฒนาเครื่องมือการจับปลาชนิดตุ้ม ทำให้สามารถจับปลาได้มากยิ่งขึ้น เร่งการจับปลาได้ตามเวลาที่ต้องการและมีการพัฒนาตุ้มให้มีขนาดใหญ่ขึ้นโดยใช้แรงงานของคนทำเพียงคนเดียวก็สามารถจัดการได้ ที่สำคัญสามารถกำหนดชนิดของปลาได้ด้วย ส่งผลทำให้หลังช่วงปี 2490 เป็นต้นมา กลุ่มชาติพันธุ์ญวนสามารถจัดการควบคุมธุรกิจการค้าปลาและรับบทบาทหน้าที่ในฐานะนายหน้าให้แก่พ่อค้าจีนซึ่งแตกต่างจากในอดีต (ชินสัคค สุวรรณัจฉกริย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 165-167) มีผลทำให้ลดบทบาทของการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าต่อเครือข่ายระหว่างท้องถิ่นลงไป เนื่องจากการเติบโตของการแบ่งแยกแรงงานและการบริโภคผลผลิตระหว่างท้องถิ่นขยายตัว ทำให้ใช้เงินแลกเปลี่ยนระหว่างกันมากยิ่งขึ้น

การลดบทบาทของการแลกเปลี่ยนผลผลิตกับผลผลิตตามธรรมชาติโดยนายฮ้อย ซึ่งธรรมชาติของชีวิตความเป็นอยู่ แบบหาอยู่หากินในช่วงเวลานั้นมีลักษณะทวินิยมด้านหนึ่งในพื้นที่ใต้ให้อภิสิทธิ์แก่โลกเครือข่ายในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่อีกด้านหนึ่งนั้นการเข้าถึงทรัพยากรได้นั้นแต่ละครัวเรือนมีเงื่อนไขที่แตกต่างกัน

กล่าวคือ หากทรัพยากรบางตัวที่ตนเองจำเป็นแล้วมีความรู้สึกว่ามีปัจจัยพร้อมในการแลกเปลี่ยน ก็ใช้เงินเป็นตัวกลางและสามารถเข้าร่วมได้ตลอดเวลา โดยไม่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลและไม่จำเป็นที่ต้องรู้จักเครือข่าย อาจเป็นความสัมพันธ์แค่ครั้งเดียว แต่รู้จักสถานที่ผลิตเกลือว่า “ไปเอาเกลือบ่อบ้านโนนคุณ บ่อบ้านบักมายนี้ไปเห็นเขาต้มไปฮอดบ่อนเขาต้มไปซื้อเอาบ่อนเขาต้มเลยใช้เทียนแหวงไปนอนทางสองคืนพุ้น นอนทางสองคืนพุ้นจึงฮอดบ้านโนนคุณแต่ก่อนมันขึ้นน้ำอำเภอบ้านโนนคุณนี้ต้มเกลือเป็นหลัก ... เอาเงินไปซื้อ เอาเงินไปอย่างเดียว ของไม่ได้เอาไปขายไม่ได้เอาไปแลกเปลี่ยนมันไปหนักเทียนไปกัหนักมาก็หนักเงินกะขายน้ำอ้อยสมัยแต่ที่บ้านเฮ็ดไร่อ้อยได้เงินมาจากอ้อยกะอ้อยซื้อจัวซื้อควายขายเล่นไปจั้งขันตีเอาก่าไรมัน” (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 241)

วิธีคิดเช่นนี้เกิดขึ้นมาจากความต้องการแลกเปลี่ยนโดยให้ความหมายของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ มีการยอมรับในทรัพยากรส่วนบุคคลซึ่งฝ่ายหนึ่งให้การยอมรับที่จะแลกเปลี่ยน โดยกำหนดมูลค่าความสัมพันธ์ของผลผลิตและเงินตราระหว่างพื้นที่ และเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เพราะตนเองได้ใช้วิธีการแบบนี้เหมือนกัน อย่างการแปรรูปผลผลิตจากอ้อยเป็นน้ำหวานในการจำหน่ายแก่กลุ่มนอกชาติพันธุ์ ได้เคลื่อนย้ายผลผลิตของตนเองเข้าสู่ตลาด หากต้องการให้เกิดทรัพยากรมากยิ่งขึ้นในครัวเรือน เส้นทางเดินเรื่อนั้นมีส่วนช่วยที่สำคัญในฐานะกระบวนการขัดเกลาของการใช้เงินตรากับกลุ่มนอกชาติพันธุ์ของตนเองนั้นเป็นครั้งแรกที่พยายามให้การยอมรับมูลค่าในการแลกเปลี่ยนสินค้าในตลาด การบริการและยอมรับว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคล สินค้าได้เริ่มถูกนิยามในความหมายของสิ่งอุปโภคและบริโภคที่ไม่ได้กำหนดเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง แต่สามารถเอามาใช้ได้กับทุกคนในสังคม ทำให้ทุกอย่างเป็นการซื้อขาย ในช่วงของการข้ามผ่านไปสู่ระบบตลาดอย่างเต็มตัว

2.2 การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและมูลค่าของค่านิยมในการบริโภค

การลดความสำคัญของการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตในรูปธรรมชาติ ปฏิเสธไม่ได้ว่า เกี่ยวข้องกับการลดความเชื่อในกลไกของกลุ่มชาติพันธุ์ในการกำกับการเข้าไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ทำมาหากินในลักษณะการพึ่งพาป่าไม้และปามีเจ้าของอยู่ ซึ่งสะท้อนในความหมายของ “ผีดินเดียว” ว่าเป็นผีป่าที่คอย

ดูแลและควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าให้เป็นไปในลักษณะที่อ่อนน้อมต่อระบบ
 ธรรมชาติ ถือเป็นข้อปฏิบัติในการใช้พื้นที่ป่าของญะกูร์ การสัมปทานป่าไม้ส่งผล
 ทำให้เกิดการโค่นไม้ซุงลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นปฏิบัติการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ใน
 การใช้ทรัพยากรระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และนำมาสู่การยอมรับใหม่ ทำให้ความเชื่อ
 เกี่ยวกับผีดินเดียวที่เคยมีอยู่ลดความสำคัญลงไป ดังเห็นได้จากการสร้างสัญลักษณ์
 ของกลุ่มคนนอกชาติพันธุ์ คือ “ค้อนตรา” ที่มีความเหนือกว่าผีดินเดียวของญะกูร์
 ดังที่สะท้อนออกมาว่า “เจ๊กห้างเจ้าของโรงเลื่อยเมืองทอง อยู่ราชสีมาเป็นคนบอก
 ว่า “ผีดินเดียวกลัวค้อนตรา” ไม่ต้องไปกลัวดอกผีดินเดียวไม่มี ไม่กลัวดอก
 ผีดินเดียว เพราะมันเป็นคนดงผมสิกลัวอะไร ผีมันหนีแล้ว ผีมันหนีค้อนตรา
 ค้อนตีตราไม้ ค้อนตราตีต้นไม้ ค้อนที่ตีตราที่แสดงว่าจะสามารถตัดได้ ที่นี้ผีไม่กลัว
 ผีกลัวคนที่นี่ ผีดินเดียวหนีเขมิต เพราะว่ามันกลัวค้อนตีตรา ตีตราไม้ ตราหนีติด
 ขอนไว้ ตราหนีติดขอน ตรามันมีตัว ต.เต่า มันมีค้อนตราหมุนี่มาไม่มีผี เสื่อมไป
 เขมิตเลย เขาตัดไม้ใหญ่ออกเขมิตมีรถแทรกเตอร์ลากออก ทำให้ผีดินเดียวจะอยู่
 กับไม้ตะเคียน ไม้ยาง ไม้แดงต้นใหญ่ๆ มันเขมิตไม้ใหญ่ไม่รู้จักไปอยู่ตรงไหน”
 (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 104-105)

นอกจากนั้นพ่อค้าได้นำเข้าแรงงานรับจ้างตัดไม้โดยตนเองซึ่งแรงงาน
 เหล่านี้ไม่ได้มีความเชื่อเรื่องผีดินเดียวตามตำนานของชาวญะกูร์ จึงมีผลเป็น
 รูปธรรมว่าคนกลุ่มนี้สามารถตัดไม้ได้โดยไม่ถูกผีดินเดียวที่ญะกูร์เชื่อถือเล่นงาน
 ทำให้เกิดการผลิตเพื่อสังคมในการแสวงหารายได้จากการรับจ้างเจ้าของโรงเลื่อย
 ที่เข้ามาแสวงหาความร่ำรวยโดยผ่านการสร้างธุรกิจเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วภายใต้
 การกระจายทรัพยากรใหม่โดยรัฐ เปิดการใช้ป่าที่ง่ายสะดวกมากยิ่งขึ้นต่อการทำ
 กิจกรรมอย่างอื่นๆ ที่ตามมาว่า “ทำปอแดงกับละหุ่ง เจ๊กูตา อยู่คำปี่สั่งให้พ่อทำปอ
 ทั่วบ้าน ต้นไม้ใกล้น้ำ หมดบ้านเลย อยู่ใกล้ห้วยน้ำคลอง ห้วยซบขึง ห้วยวังอ้ายแก้ว
 ปอแก้ว มันมาช่วงละหุ่ง พวกเจ๊กมาเองแล้วที่นี้ ปอกับละหุ่งไปพร้อมกัน ปอยุบก่อน
 มีปัญหาปลาเน่า ญะกูร์ไม่พอใจแซ่ปอราคาสสิ่งไม่ค่อยดี เลยยุบราคาไปเล่นปอ
 แซ่น้ำ มันไม่ดีเพราะว่าราคาตก ปอได้ประมาณ 3 ปี ละหุ่งปลูกปีหนึ่งใช้เวลาเก็บ
 ตลอดปีได้มากกว่าเก่าเล่นทุกอย่าง” (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา,
 2549 : 104-106)

นี่เป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของการผลิตพืชไร่เพื่อคนอื่น และตลาด ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตในรูปธรรมชาติไปเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา นอกจากนั้น จากการศึกษา พบว่า ท้องถิ่นอย่างในทุ่งกุลาร้องไห้ในช่วงปี 2490 ได้ประสบปัญหาภัยแล้งที่รุนแรงที่สุด โดยคนในพื้นที่รับรู้ในความหมายของ “แล้ง 7 ปี ปลาย 7 เดือน”² จากปัญหาภัยแล้งดังกล่าวทำให้คนที่อาศัยทุ่งกุลาร้องไห้ได้สร้างช่องทางในการเอาตัวรอดรูปแบบใหม่ คือ การผันแรงงานให้มีมูลค่าโดยเลือกที่จะขับเคลื่อนตนเองออกนอกพื้นที่ของกลุ่มหนึ่งในความหมายว่า “ไปทำงานกรุงเทพฯ” แต่คนส่วนใหญ่ยังใช้รูปแบบวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแบบเดิมในการเอาตัวรอดซึ่งได้เลือกช่องทางในการแก้ไขปัญหาที่เรียกว่า “แล้งใหญ่ไปหลาย” ว่า “2494 แล้ง 7 ปี ปลาย 7 เดือน (ปี) 2482 มันแล้ง 3 ปีมา ได้เฮ็ดนา 2 ปี มาแล้ง 7 ปี ปลาย 7 เดือน มาอีกจน อีหยังบ่มีเหลือแล้ว” ช่วงเวลานั้นการแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายระหว่างท้องถิ่นที่เคยให้ความสำคัญกับการพึ่งพาอาศัยระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เริ่มมีอุปสรรค เพราะว่าทรัพยากรในพื้นที่นั้นเกิดความถดถอยอย่างรวดเร็วไม่มีทางออก ซึ่งระยะเวลาที่ยาวนาน (7 ปี) ได้ทำลายความหวังของคนในวัยหนุ่มสาวที่เชื่อว่าการรอคอยนั้นไม่มีอนาคตอย่างแน่นอน จึงตัดสินใจไปตายเอาดาบหน้า อีกประการหนึ่ง คือ เกิดการสูญเสียความสามารถของธรรมชาติในการแลกเปลี่ยน เพราะมีเกลื่อนทะเลเข้ามาแทนที่ จึงทำให้การอพยพออกนอกพื้นที่เป็นการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ในการหารายได้แก่ครัวเรือน

ดังนั้น จึงใช้ทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่ คือ แรงงานและจิตใจเข้าสู่ตลาด มีตั้งแต่ไปตามเครือข่ายและของตนเองและชนิดความชอบในกิจกรรมทางเศรษฐกิจว่า “แกปัญหาไปวิ่งเต็นไปลงเรือบ้างไปขับรถบ้าง สมัยก่อน มันไม่มีมีการไปลงเรือบ้าง ไปเป็นกระเป๋ารถเมล์บ้าง บ้านเฮาหากินส่วนมากไปทำขับรถเมล์ไปลงทะเลกัน..เฮานอกพื้นที่มาจูนเจือครอบครัวมันจะดีกว่าอยู่ในพื้นที่” ทำให้ครอบครัวที่มี

² แล้ง 7 ปี ปลาย 7 เดือน หมายถึง วัสดุที่ได้อธิบายสภาพปัญหาการขาดแคลนอาหารของพื้นที่บ้านบ่อแก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. 2494 ได้ประสบปัญหาภัยแล้งระยะยาวกว่า 7 ปีผู้คนในพื้นที่ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการเอาตัวรอดแบบใหม่โดยใช้การอพยพแรงงานไปกรุงเทพฯ แทนที่การขอความช่วยเหลือแลกเปลี่ยนกันระหว่างพื้นที่

ต้องการรายได้ในรูปของเงินมากยิ่งขึ้น เพราะสามารถเอาเงินมาใช้แทนที่สินค้า และสามารถแลกเปลี่ยนตามความจำเป็นในการบริโภคได้ดีกว่าการใช้ผลผลิตในการแลกเปลี่ยนดังเช่นในอดีต (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 29-31)

2.3 การเกิดช่องทางการในการเอาตัวรอดในรูปแบบใหม่ที่เข้าถึงได้ง่ายสะดวกกว่า

สถาบันการเงินของรัฐอย่างธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์กลายเป็นแหล่งของการกระจุกตัวของทรัพยากรที่จำเป็นเอามาใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แทนที่การใช้เครือข่ายระหว่างท้องถิ่น ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในพื้นที่ โดยเศรษฐกิจครัวเรือนในพื้นที่เห็นถึงช่องทางของการเข้าถึงทรัพยากรแบบใหม่ ซึ่งเป็นสถาบันที่มีกฎเกณฑ์ธรรมเนียมปฏิบัติอย่างเคร่งครัดที่ให้ความหมายว่า คนๆ เดียวไม่สามารถทำได้ ต้องขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของครัวเรือนและเครือข่าย ครัวเรือนที่มีต่อกัน โดยครัวเรือนไหนมีทุนทางสังคมของตนเองสูงก็สามารถเข้าสู่กิจกรรมได้ง่ายเพื่อการเริ่มต้นดำเนินกิจกรรม ส่งผลให้เกิดการพึ่งพาการเคลื่อนย้ายทรัพยากรระหว่างท้องถิ่นและลดขนาดของการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิต

ช่องทางใหม่ในการเข้าถึงทรัพยากรได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางทำให้เกิดการหมุนเวียนเครดิต เงินตราแทนที่และพัฒนาผลผลิตแรงงานกลายเป็นสินค้าที่สามารถจำหน่ายและนำเอามาชำระแก่สถาบันการเงินได้ ด้านหนึ่งได้พัฒนาความสัมพันธ์ของสินค้าเงินตราอย่างรวดเร็วในการเข้าถึงทรัพยากรโดยเพียงแค่ทำสัญญาการกู้ยืมเงินพร้อมทั้งทรัพย์สินค้ำประกัน แต่อีกด้านหนึ่งทำให้เกิดปัญหาตามมาในระยะยาว คือ การเข้าสู่ระบบตลาดก่อให้เกิดภาวะความเสี่ยงและมีหนี้สินตามมา

3. วิธีการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อแรงงานในรูปประชาชาติในปัจจุบัน

ในปัจจุบันการช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่ายเป็นไปในรูปของความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันของผลผลิต แรงงาน และเงินทอง การช่วยเหลือเรื่องของแรงงานยังให้ความหมายฟรีในเครือข่ายระดับครัวเรือนถึงท้องถิ่น โดยคำนึงถึงระบบหน้าที่ของการช่วยเหลือภายในเครือข่ายโดยการช่วยเหลือที่มีความสัมพันธ์พึงปฏิบัติ ปราศจากเงื่อนไขแต่เป็นหน้าที่ คือ การใช้แรงงานและพึ่งพาแรงงานลูกหลาน พ่อแม่ภายในครัวเรือน รองลงมา เป็นการพึ่งพาทายในเครือญาติ

ซึ่งการแลกเปลี่ยนตรงนี้ไม่เท่าเทียมกันและไม่ได้เอามากำหนดเป็นกิจกรรมของการเคลื่อนไหวในการช่วยเหลือต่อกัน ไม่มีความหมายในเชิงมูลค่า การพิจารณาแค่การช่วยเหลือแรงงานไม่สามารถให้คำตอบอย่างสมบูรณ์ได้ในความหมายของเครือข่ายครัวเรือน เพราะมีการเคลื่อนย้ายด้านกลับมา คือ ผลผลิตและเงินทอง โดยการช่วยเหลือที่ไม่เท่าเทียมกันด้านแรงงานสามารถส่งคืนกลับมาในเรื่องของผลผลิตและเงิน

ตารางที่ 2 สัดส่วนของการเคลื่อนย้ายผลผลิต แรงงาน เงินต่อกันระหว่างครัวเรือน ปี 2548-49 (%) บ้านหนองมันปลา

ชนิดของการให้ และรับระหว่าง เครือข่ายครัวเรือน	ครัวเรือน(ให้)		ครัวเรือน(รับ)	
	สัดส่วนของจำนวน ครั้งในปริมาณ ทั้งหมด ³	สัดส่วนของจำนวน ครั้งในมูลค่า ทั้งหมด ⁴	สัดส่วนของจำนวน ครั้งในปริมาณ ทั้งหมด ⁵	สัดส่วนของจำนวน ครั้งในมูลค่า ทั้งหมด ⁶
ผลผลิต	56.59	32.10	70.1	26
เงิน	29.10	52.88	22.6	69
แรงงาน	14.31	14.97	7.3	5
ทั้งหมด	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา: (ชินสัค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา, 2549 : 456)

³ สัดส่วนของจำนวนครั้งในปริมาณทั้งหมด หมายถึง ปริมาณจำนวนครั้งที่ครัวเรือนบ้านหนองมันปลาได้ให้ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) แก่เครือข่ายของตนเองในรอบปีงบประมาณครัวเรือนที่ครั้งต่อปริมาณการให้ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) ทั้งหมด

⁴ สัดส่วนของจำนวนครั้งในมูลค่าทั้งหมด หมายถึง ปริมาณมูลค่าที่ครัวเรือนบ้านหนองมันปลาได้ให้ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) แก่เครือข่ายของตนเองในรอบปีงบประมาณครัวเรือนคิดเป็นมูลค่าต่อปริมาณมูลค่าการให้ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) ทั้งหมดโดยคำนวณมาจากพื้นฐานของการได้มาผลผลิต แรงงาน ในราคาคาดตลาดปี2548-2549

⁵ สัดส่วนของจำนวนครั้งในมูลค่าทั้งหมด หมายถึง ปริมาณจำนวนครั้งที่ครัวเรือนบ้านหนองมันปลาได้รับ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) แก่เครือข่ายของตนเองในรอบปีงบประมาณครัวเรือนที่ครั้งต่อปริมาณการรับ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) ทั้งหมด

⁶ สัดส่วนของจำนวนครั้งในมูลค่าทั้งหมด หมายถึง ปริมาณมูลค่าที่ครัวเรือนบ้านหนองมันปลาได้รับ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) แก่เครือข่ายของตนเองในรอบปีงบประมาณครัวเรือนคิดเป็นมูลค่าต่อปริมาณมูลค่าการรับ (ผลผลิต เงิน แรงงาน) ทั้งหมดโดยคำนวณมาจากพื้นฐานของการได้มาผลผลิต แรงงาน ในราคาคาดตลาดปี2548-2549

ความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนของผลผลิต แรงงาน (ยกเว้นเงินทอง) ให้ความหมายเป็นการแลกเปลี่ยนที่อยู่นอกเหนือเศรษฐกิจ⁷ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างพ่อแม่บุตรและเครือข่ายที่มีความใกล้ชิดได้รับการช่วยเหลือในปริมาณเงินทองน้อยกว่าเรื่องของแรงงานและผลผลิต (โดยเฉพาะการช่วยเหลือลูกในเรื่องงานบ้านและการเลี้ยงหลานของตนเอง) การให้การสนับสนุนที่บ่อยครั้งในปัจจุบันคือ เรื่องของผลผลิตโดยครัวเรือนให้มากกว่ารับ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นกับเครือญาติพ่อแม่ และลูกของตนเองตามมา ตรงนี้เกี่ยวกับใช้พื้นที่เล็กน้อยๆ สำหรับการเพาะปลูกและการประกอบอาชีพ การซื้ออาหารสำเร็จรูปมาให้แก่เครือข่ายตนเองซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการให้ความช่วยเหลือ การช่วยเหลือด้วยเงินในปัจจุบันมีบทบาทอยู่ในเครือข่ายของตนเองให้คิดเป็น 52.88% และรับคิดเป็น 69% ของมูลค่าทั้งหมด โดยเฉพาะการให้เงินแก่บุตรและหลานของตนเองและในทางกลับกันการให้เงินลูกหลานต่อพ่อแม่ก็มีมูลค่าไม่น้อยซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีความใกล้ชิดอย่างมาก อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนผลผลิตแรงงานต่อกันนั้นเกิดขึ้นได้หลายครั้ง คือ การให้มากกว่าการแลกเปลี่ยนและมีบทบาทที่นิยมใช้กันอยู่ในเศรษฐกิจที่ขาดตัวตัวอย่างเศรษฐกิจครัวเรือน

สรุป

การแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตในอดีตของเศรษฐกิจครัวเรือนระหว่างท้องถิ่นให้ความหมายการแลกเปลี่ยนแบบให้ฟรี คือ การส่งผ่านสิทธิกรรมสิทธิ์ในรูปสิ่งของไม่มีความสัมพันธ์กับการคาดหวังว่าได้สิ่งนั้นกลับคืนมา รูปแบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อผลผลิตต่อกันและกันระหว่างครอบครัว ก่อให้เกิดความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพอย่างมาก เพราะการแลกเปลี่ยนแบบนี้ไม่ได้คำนึงถึงการคำนวณที่แม่นยำและไม่ได้เป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมกัน ในหลักการตามกฎของการแลกเปลี่ยนเชิงมูลค่าในผลต่างตอบแทน และที่สำคัญไม่ได้เสนอแนะในการแลกเปลี่ยนที่มีความแม่นยำตามเวลา คือ เวลาในชั่วโมงทำงาน แต่เป็น

⁷ การแลกเปลี่ยนนอกเศรษฐกิจเป็นความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนผลผลิตต่อกันและกันระหว่างเจ้าภาพเศรษฐกิจบนพื้นฐานของความผูกพันกันโดยมิได้มาจากเหตุผลทางเศรษฐกิจซึ่งอยู่นอกตลาด

การแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในสภาพทางธรรมชาติของสังคมชาวนา ไม่ได้แสดงถึงความกดดันในเวลาและมูลค่าต่อกันและค่าใช้จ่ายในรูปของเงินตรา นั่นคือ กลไกทางสังคมที่ครอบครองมีพลังในการสร้างให้สังคมมีเสถียรภาพในช่วงเกิดวิกฤติ โดยแบบจำลองในการแลกเปลี่ยนแบบคณิตศาสตร์ต่างตอบแทนอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ ฉันทให้คุณ คุณให้ฉัน และเป็นเครดิตสินค้า (ความเชื่อถือด้านเดียว) เป็นความสัมพันธ์ของเหตุผลในการส่งผ่านเครือข่ายทางสังคมกับเวลาหนึ่งส่งผ่านผลผลิตตัวหนึ่งกับผลที่ตามมาต่อคนอื่น ๆ และแสดงตัวในรูปของความเข้มข้นในการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายได้ให้ความเข้าใจว่า เป็นการแลกเปลี่ยนมูลค่าผลผลิตและการให้เงินซึ่งสามารถวัดความเข้มข้นของการแลกเปลี่ยนผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ของครัวเรือนแต่ละครัวเรือน (Barsukova S, 2004 : 360)

การแลกเปลี่ยนในรูปแบบผลผลิตต่อผลผลิตที่นำมาใช้กันอยู่ในเขตอีสานใต้ แสดงถึงการให้ความหมายแบบเครดิตซึ่งแนวทางดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้แลกเปลี่ยนในรูปแบบผลผลิตต่อผลผลิตมีความสะดวกกว่าการใช้ความสัมพันธ์ในตลาดเนื่องจากสัญญาในการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนประหยัดปริมาณเงินส่วนตัวในการหมุนเวียน และการแลกเปลี่ยนสินค้าต่างตอบแทนเกิดขึ้นบนวิธีการกำหนดมูลค่าเกือบไม่ได้เรียกร้องการใช้เงินส่วนตัวอีก เพราะฉะนั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าต่อสินค้าทำให้เกิดการประหยัดเงินในสัญญาการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนในยุคการค้าเสรีและเศรษฐกิจเชิงตลาดในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. (2546). เศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการในกลุ่มน้ำชี. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).
- ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย และนิรัตน์ รัตนสุภา. (2549). ตลาดและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).
- อภิชัย พันธเสน และปัทมาวดี โพชนุกูล ชูชุกิ. (2547). การสังเคราะห์ผลการวิจัยและพัฒนาระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).

- Barsukova S.Y. (2004). **Neformalnaya ekonomika: Ekonomiko-sociologicheskij analiz.** M.: Izd.dom GU VSHE.
- Etpinas A.V. (1998). **Istoriya ekonomicheskikh uchenij.** Spb.:Ellis.
- Ilyin V.I. (2007). **Podarok kak socialnyi femomen.** Retrieved April 24, 2009, from :<http://www.acapod.ru/2067.html>.
- Locke J. (1696). **Further considerations concerning raising the value of money, where in Mr. Lowndes's arguments for it in his late report concerning an essay for the amendment of the silver coins, are particularly examined.** London: Awncsham and John Churchill.
- New Webster's Dictionary of the English Language.** (1989). Delhi:Surjeet.